

Kállai Ernő művészettörténeti és műkritikusi ösztöndíjpályázat év végi beszámolója

Az ÉPÍTETT KÖRNYEZET fogalma a kortárs képzőművészetben

Virág Ágnes

művészettörténész

2018. november 30.

A beszámoló tartalma

1. Rövid összefoglaló a 2018-as kutatási évről

2. Tanulmányok

2.1 Multimodal Conceptual Patterns in the Representations of Hungary, várható megjelenési hely: Cognitive Linguistic Studies

2.2 Versengő keretek a kortárs művészeti Országház reprezentációkban

2.3 A magyar Parlament ábrázolása a politikai karikatúrákban

3. Folyamatban lévő cikkek

3.1 Az Országház-értelmezések sokrétű olvasata a 19. század végén

3.2 Kommunikációs nehézségek? Eperjesi Ágnes *Hatalmi szóval* és Cséfalvay András *Compsogation* című munkáinak elemzése

3.3 Velünk élő WC-jelentek a politikai képregényekben és a politikai művészetben

4. Konferenciák

4.1 Human Buildings, 8th Visual Learning Conference, BME és MTA közös szervezésében, 2018. április 26-28., Budapest

4.2 Parliament on the Vibrating Table: Metaphoric Understandings of the Hungarian Parliament, Metaphor Festival, 30 August – 1 September 2018, Amsterdam, NL

4.3 The representation of the Hungarian Parliament in the political cartoons, Creative Power of Metaphor, 29-30 March 2019, Oxford, UK

4.4 Visual Framing of the Industrial Sites in Political Cartoons and in Contemporary Art, Researching and Applying Metaphor, RAAM, 16-17 May 2019, Liège, Belgium

Kállai Ernő művészettörténeti és műkritikusi ösztöndíjpályázat év végi beszámolója

Az ÉPÍTETT KÖRNYEZET fogalma a kortárs képzőművészetben

1. Rövid összefoglaló a 2018-as kutatási évről

A 2018-as kutatási évre tervezett munkatervben kevesebb számú, tematikusan választott alkotáscsoport összefüggéseinek vizsgálatára vállalkoztam.

1.1 Az antropomorfizmus jelensége

Az év első hónapjaiban folytattam az antropomorfizmus eredetére vonatkozó kutatást. A gyűjtött források szerint az egyik legkorábbi példa Nagy Sándor építészének, Dinocratesnek meg nem valósult terve az Athos hegyi kolosszus, amely az ülő Nagy Sándor teljes alakját megjelenítette volna, egyik kezében egy 10 000 fő lakta várossal, másik kezében egy edénnyel, amelyből a hegyi patak a tengerbe ömlik. Egy másik típus szerint a 16. század közepén Bosch (*Krisztus pokolra szállása*, 1555) és Brughel (*Szent Antal megkísértése*, 1556) munkáiban egy pokoli tájba vetett kitátott szájú fej jelenik meg (a pokol torka ábrázolásokról Újvári Edit írt bővebb vizuális szemiotikai elemzést („Jelet hagyni”: Vizuális alkotások és rítusok szemiotikai elemzése, *Jel-Tér-Kép 1*, SZEK JGYF, 2015). A kolosszusok és a kitátott szájú fejek később Itália különböző területein bukkannak fel kapuzatok és kerti attrakciók formájában. Arcimboldo nyomán a 16. században az épületfej (torony, illetve ház összetételekkel) tovább él egyes esetekben létrával, máskor híddal kiegészítve, mígnem a 18. század végére koponya-épület formájában realizálódik. Az antropomorfizmus másik típusát, feltehetően Athanasius Kircher, német jezsuita szerzetes tudós tájba ékelt, horizontálisan döntött, szakállas férfiportróját követi a német metszők és flamand festők jó része (amely Kircher fénytani-optikai munkájához kapcsolódott, később hashajtó reklámként is visszatért). A kolosszus, a pokol torka és a tájba döntött szakállas fej típusain kívül megjelennek egyedi variációk is, ilyen Tobias Cohn *A test háza* és Johann Martin Will Európa allegóriája. Az egyes típusok mélyreható vizsgálata további kutatást igényel.

Az antropomorfizmus kortárs magyar munkákban is megjelenik. Az alkotókkal készült interjúk alapján végzett elemzéseket mellékelem (Kósa János, Kupcsik Adrián, Majoros Gyula, Hordós Boldizsár, Szenteleki Gábor, Szurcsik József). Az elemzések célja a fogalmi konstrukciók meghatározása (a fogalmi metaforák és a fogalmi metonímiák kapcsolata) volt. Anyagot gyűjtöttem továbbá olyan kortárs képzőművészeti alkotásokról, amelyek alkalmasak a jelenség vizsgálatára nemzetközi kontextusban. A magyar és a külföldi anyag feldolgozása jelenleg még folyamatban van.

Az antropomorfizmus jelenségéhez kapcsolódva Kósa János *A legvidámabb barakk* című (2006) olajfestményét részletesen elemeztem, és minthogy az alkotás egy valóban mosolygó barakk iskolai keretbe illesztett képén keresztül Magyarországot jeleníti meg, ezért összevettem azt a *Ludas Matyi* című satirikus élclapban 1989-ben és 1990-ben előforduló Magyarország-reprezentációkkal (az angol nyelvű tanulmányt mellékeltem, amelynek várható

megjelenési helye a *Cognitive Linguistic Studies* periodika, ahová az absztrakt befogadást nyert):

„Regarding the Hungary representations, the political cartoons (between 1989 and 1990) used metonymy-based visual hybrid metaphors and metonymically supported visual metonymies in metaphoric scenarios. The metonymy-based visual hybrid metaphors in metaphoric scenarios are called metaphonymy-based metaphoric scenarios by Pérez-Sobrinó (2017). Meanwhile, the expression ‘metonymically supported’ refers to those characteristic features (nationality, emotion, intention) that mean relevant addition of the metonymy, but they are not connected to it as a metonymic chain. The main sources are the personifications, MALE and FEMALE, and the OBJECTS. The BUILDING as a source does not appear among the objects. The main scenarios are MOTION (14), LOVE scenes (8), DOCTORAL scenes (7), TALES (5), SPORT scenes (4), and SHOWS (3) and these act in the frames of POLITICAL CHANGES and FINANCIAL CRISIS.

The painter János Kósa uses a visual hybrid metonymy (SMILING BARRACK) as a base for the visual metaphor (THE WESTERN VISION OF HUNGARY WAS EDUCATIONAL MATERIAL) in a metaphoric scenario (SCHOOL scene). Then Kósa turns the visual metaphor into its opposite (THE WESTERN VISION OF HUNGARY WAS NOT THE REAL HUNGARY) with the help of metonymic clues. What is more, he links the whole structure to the present (THE WESTERN VISION OF HUNGARY IS NOT THE REAL HUNGARY) with the help of metonymies. His target frame might be determined as PROPAGANDA. As for its conceptual structure, in the examined case the critical oil painting seems complex enough to go through the continuum of criticism from humour to sarcasm on the basis of the background knowledge about the context. The context here involves the western concept of past era (consists of cultural knowledge as well), the eastern concept of Hungary (real operation of the one-party-system), and the present cultural political situation (historical events of 2006, artistic movements and fashion).”

1.2 A magyar Országház reprezentációi

Márciustól a Parlament-ábrázolásokkal kezdtem el foglalkozni. Felvettem az interjúkat az érintett alkotókkal (Cséfalvay András, Dobó Bianka, Eperjesi Ágnes, Kósa János, Nemes Csaba, Marko Rodics), és elvégeztem azok elemzését.

Mindeközben az Országház építéskor felmerülő „eredeti” jelentéseket is elkezdtem feltárni. Az értelmezések vizsgálatát három szinten végzem: elemeztem a műépítész Steindl Imre tervpályázatához leadott műleírását és a terv elkészülésének körülményeit, valamint Steindl az Országházat méltató és értelmező Akadémiai székfoglaló beszédét (ennek összefoglalóját, a leendő tanulmány elejét mellékeltem). A második szinten a recepciótörténetre vonatkozó elemzéseket végzek, amelyben a korszak legnagyobb példányszámban eladott sajtóanyagainak (Pesti Napló, Peti Hírlap, Vasárnapi Újság, Budapesti Hírlap, Est) ide vonatkozó cikkeit vizsgálom, a harmadik szinten pedig a korszak kiemelkedő élclapjának a *Borsszem Jankónak* a Parlamentet ábrázoló karikatúráit dolgozom fel.

A kortárs művészeti alkotások vizsgálata során, márcsak a Parlament okán is a beszélgetésekben előkerült a kritikai művészet, a politikai művészet fogalma, valamint a direkt politizálástól, állásfoglalástól való elzárkózás az alkotók részéről. Egy tanulmányban a

versengő keretek elméletén keresztül bizonyítottam, hogyan lehetséges az elsőre talán ellentmondásosnak tűnő gondolat (a tanulmányt mellékeltem). Részlet:

„A bemutatott alkotások elemzései jól reprezentálják azt, hogy a Brugman, Burgers és Steen (2017) által végzett empirikus kutatás eredményeképpen kapott általános politikaértelmezési metaforikus keretek hogyan jelennek meg és módosulnak a kortárs művészeti alkotásokban. Marko Rodics és a Műlabor alkotása a plüss *Országház* A POLITIKA JÁTÉK metaforikus keretre épített. Szabó Dezső és Borsos Lőrinc munkája A POLITIKA TÁRGY keretet hívja elő. Dobó Bianka A POLITIKA TÁJKÉP/HÁBORÚ keretet aktivizálja. (...) Az általános kereteken belül azonban az alkotók specifikus, egymással versengő kereteket állítanak fel, amelyek szabad utat engednek a nézőnek mind a keretválasztást, mind a gondolkodást, vagy egyes keretek tagadását illetően. A Műlabor versengő keretei szerint A PARLAMENT PLÜSSJÁTÉK és a POLITIKUSOK/ÁLLAMPOLGÁROK KISGYEREKEK. Szabó Dezső *Piss Parlamentje* és a Borsos Lőrinc alkotópáros *Mozdithatatlan ország* című installációja A PARLAMENT ÉRTÉKES/ÉRTÉKTELEN TÁRGY kereteket versenyezteti. Dobó Bianka munkája során a következő keretek merülnek fel: A PARLAMENT RENDES HÁZ, A PARLAMENT „RENDES” HÁZ, illetve A PARLAMENT POTENCIÁLIS KATONAI CÉLPONT. A specifikus keretek közötti választást nagymértékben meghatározza az, hogy a befogadó pozitív, vagy negatív konnotációkat, szimbolikus tartalmat tulajdonít a Parlament épületének. A tanulmány nem állítja azt, hogy minden politikai alkotás versengő keretekkel dolgozik, vagy az általános öt nagy metaforikus keret valamelyikére építene. Mégis egy-egy komolyabb cenzúra alkalmazása során, amely az itt elemzett tárgyak némelyikét is érintette, érdemes a döntéshozóknak eltekinteni saját kereteiktől és meglátni más potenciális kereteket, illetve jobb óvakodni az egyetlen keretben gondolkozó és működő világok megteremtésétől, hiszen ezzel cselekedetük diktatórikus rendszert szolgál.”

A Magyarország-reprezentációk gyűjtése során tűnt fel, hogy meglehetősen sok Parlament-ábrázolás jelent meg a rendszerváltozás átmeneti időszakában a *Ludas Matyiban*, míg néhány releváns rajz pedig a *Népszabadságban* látott napvilágot. A harmadik tanulmányban a rendszerváltás idejének Parlament-ábrázolási mechanizmusait és a jelenkori Parlament-ábrázolásokat vettem össze Marabu *Népszabadságban* megjelent karikatúráival (2006, 2010, 2012, 2014). A tanulmányt mellékeltem, részlet az absztraktból:

„A politikai képregény elemzők (El Refaie, Isabel Negro, Juana I. Marín-Arrese, Tatjana Đurović és Nadežda Silaški) szerint a képregény gyakran ábrázol valós és egyidejűleg elképzelt szcenáriókat, ezért a műfaj különösen gazdag terepe a metaforáknak. Paula Pérez-Sobrino (2017) multimodális elemzési módszertanát követve arra vállalkoztam, hogy válaszoljak a következő kérdésekre: Milyen valós céltartományi keret azonosítható azokban az esetekben, amikor a Parlament épülete a céltartomány? Milyen elképzelt metaforikus szcenáriók, forrás jelenetek azonosíthatók? A metaforák milyen kulturális kereteket hívnak elő? A Parlament épülete metaforikus vagy metonimikus folyamatok részeként jelenik meg? Mi a funkciója a verbális és a vizuális módoknak a multimodális fogalmi mintázatokban?

A megfigyelések alapján elmondható, hogy a metafora szcenáriók népszerűbbek voltak az átmeneti időszakban, mint a 2000-es években. Ezek között olyan preferált kereteket találunk, mint AZ ISKOLA, A SPORT, A SZÍNHÁZ és A MESE. Miközben Marabu, a kortárs képregények rajzolója inkább keserű, fájó helyzeteken alapuló humoros politikai jeleneteket készít a REJTETT KAMERAFELVÉTEL keretében. Feltételezem, hogy a metafora inkább képes arra, hogy kifejezze,

hogyan az emberek mit gondoltak a politikáról az átmenet időszakában, míg a metonímiák és a humoros jelenetek a kortárs képregényekben olyan politikai kapcsolatokba nyújtanak betekintést, amely megmutatja a szavazók és a politikusok, és a különböző pártok, politikusok közötti viszonyokat. Marabu képregényeiben hangsúlyos a politikához kapcsolódó témaspecifikus keret, a politikai elnyomás, amely az átmeneti időszak képregényeiből teljes mértékben hiányzott.”

3. Folyamatban lévő cikkek

A Parlament-ábrázolások kapcsán a 19. századi értelmezésektől eltekintve két tanulmányon dolgozom. Az egyik a hatalmat gyakorló és a hatalommal nem rendelkező személy kommunikációs nehézségeivel, valamint két radikálisan ellentétes világgépet képviselő személy párbeszédének képtelenségével foglalkozik Eperjesi Ágnes *Hatalmi szóval* és Cséfalvay András *Compsognation* című munkáinak elemzésén keresztül. A másik tanulmányban az ország helyzetére, a közhangulatra vonatkozó olyan visszatérő – olykor metaforikus, máskor metonimikus – jelenség feldolgozására vállalkozom, mint a velünk élő WC-jelentek, amelyek a politikai képregényekben és a politikai művészetben is jelen vannak (Kétségtelen, hogy a motivációt Nagy Kriszta 2006-os munkája, a nyelvileg is leleményes *Odaszarik* jelentette, Slavoj Žižek WC-elmélete csak megerősítette azt, hogy ehhez bizony a magyaroknak is van némi hozzászólónivalójuk).

4. Konferenciák

Az idei év során két nemzetközi konferencián vettem részt:

4.1 *Human Buildings*, 8th Visual Learning Conference, BME és MTA közös szervezésében, 2018. április 26-28., Budapest

4.2 *Parliament on the Vibrating Table: Metaphoric Understandings of the Hungarian Parliament*, Metaphor Festival, 30 August – 1 September 2018, Amsterdam, NL

Az elsőn (8th VLC) az antropomorfizmus (vizuális hibrid metafora) és az irónia, valamint az antropomorfizmus és a hiperbola kapcsolatát mutattam be Kósa János *A legvidámabb barakk* (2006) című festményén és Szurcsik János *Fogat* (1989) című litográfiáján keresztül. A másik konferencián (MetFest) a kortárs magyar művészetben megjelenő metaforikus Parlament-ábrázolásokat prezentáltam (ezek forrástartományai a WC, a puncstora és a katonai célpont), összehasonlítva azokat Steindl értelmezéseivel.

További két nemzetközi konferenciára jelentkeztem:

4.3 *The representation of the Hungarian Parliament in the political cartoons*, Creative Power of Metaphor, 29-30 March 2019, Oxford, UK (absztrakt elfogadva)

4.4 *Visual Framing of the Industrial Sites in Political Cartoons and in Contemporary Art*, Researching and Applying Metaphor, RAAM, 16-17 May 2019, Liège, Belgium

A kuratóriumnak ezúton is köszönöm a kutatási lehetőséget, különösen azt, hogy munkámat nemzetközi fórumokon is megvitathattam.

Tisztelettel: Virág Ágnes, művészettörténész